

Festivalide funktsioon kodu- ja eksiileesti kultuurisuhtluse kujunemisloos¹

Triinu Ojamaa

Teesid: Seose säilitamine päritoluma ja -kultuuriga on diasporaaühiskondadele üldomane tunnusjoon, kuid eri etnilise ja poliitilise taustaga diasporaad realiseerivad seda erinevalt. Võõrsil elavate eestlaste kokkukuluvustunnet on aidanud süvendada kultuurfestivalid. Artikkel analüüsib festivaliformaati, mida nimetatakse eesti päevadeks. Fookuses on 1983. aastal Göteborgis Estivali nimemärgi all toimunud eesti päevade idee ja selle teostamisega seotud probleemid. Sündmus oli eriline, kuna esmakordselt pärast Teise maailmasõda püüti festivali raames kokku tuua kodu- ja eksiileestlasi. Uurimus põhineb Hain Rebase poolt Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolisele Arhiivile annetatud dokumentidel ning ajakirjandusel.

Märksõnad: Eesti, diasporaa, kultuurisuhted, festivalid

Sissejuhatus

Aastal 1996 jõudis lugejateni Indrek Jürjo monograafia „Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal“, mis äratas elavat huvi nii teadlaskonnas kui laiemas avalikkuses. Näib, nagu oleks just Jürjo uurimus paisu tagant lahti päästnud mitmed meie teaduskirjanduses vähekäsitletud teemad, kaasa arvatud kultuurisuhtlus kodu- ja diasporaaeestlaste vahel. Viimase kahekümne aasta jooksul on Eestis ilmunud suur hulk monograafiaid, memuaare, teadusartikleid, esseesid ja allikmaterjalide väljaandeid, mis seda teemat otseselt või riivamisi puudutavad.

1990. aastatel muutus kultuurisuhtluse kontekstis populaarseks silla-kujund² ning on seda siiani. Essees „Andres Ehiniga kodusilda rajamas“ (2012) rõhutab Hellar Grabbi lääne-riikides ja kodumaal elavate eestlaste ühendamise kahte olulist aspekti: kultuurilist ja poliitilist. Autori vaatepunktist vajati taasiseseisvuse eelsel ajal silda eelkõige selleks, et „anda võõrvõimu haardes elavatele eestlastele rohkem vaimuvabadust“ (Grabbi 2012: 79). Silla rajamine oli pikk protsess, mille edukus sõltus suurel määral Nõukogude Eesti kontrollimehhanismide oskuslikust vältimisest. Marin Laagi uurimus „Laulu algus eesti kirjanduse sillal. Veel kord luuleuundusest 1960. aastatel“ käsitleb perioodi, kui n-ö ametlikud suhted kahe

1 Uurimus on seotud projektiga „Kirjanduse formaalsed ja informaaalsed võrgustikud kultuuriloo allikate põhjal“ (IUT22-2), seda toetas Euroopa Liit Euroopa Regioonarengu Fondi kaudu Eesti-uuringute Tippkeskus.

2 Silla-kujundi laiemat käibeletulekut varastel üheksakümnendatel võib siduda Tallinnas 1991. aastal toimunud rahvusvahelise festival-laulupeoga „Laulusillad“ („Bridges of Song“), mille eesmärk oli demonstreerida ida ja lääne kultuuriruumide üha tihenevat seost (Bridges of Song 1991).

eesti kirjanduse vahel veel puudusid (Laak 2016). Autor vaagib varjatud suhtluskanalite toimimise võimalikkust, tänu millele eksiilautorite raamatud ja kirjandusajakirjad sattusid ringlusse kodueesti lugejate hulgas. Sarnast infot heliplaatide ja muusikateoste partituuride „illegaalse piiriületamise“ kohta leiame Arne Miku monograafiast „Katkenud laulukaar. Estoonlaste muusikalavastused Stockholmis 1946–1958 (kõrvalpõigetega ette- ja tahapoole)“ (2000), Triinu Ojamaa, Kanni Labi ja Janika Kronbergi monograafiast „Harri Kiisk – eesti kultuuri vahendaja Rootsisis“ (2012) ning Roman Toi memuaaridest „Kaunimad laulud pühendan Sull'. Mälestused“ (2007).

Artiklis „Kahe Eesti kõne“ näitab Sirje Olesk, kuidas eksiilühiskond on kogu pagulusaja vältel huvi tundnud kodueesti kultuuri vastu (Olesk 1999). Vabas Eestis võimaldab varjatud kultuurisuhtluste mooduseid tagasivaatavalt jälgida näiteks kirjavahetuse kättesaadavaks muutumine. Selle kinnituseks võib nimetada Jaan Kaplinski ja Hellar Grabbi kirjavahetuse trükkitoimetamist pealkirja all „Sõprade kirjad on su poole teel. Jaan Kaplinski ja Hellar Grabbi kirjavahetus 1965–1991“ (Olesk 2013).

Seose säilitamine päritolumaal ja -kultuuriga on diasporaaühiskondadele üldomane tunnusjoon (Safran 1991: 8–84), eri etnilise ja poliitilise taustaga diasporaad realiseerivad seda erinevalt. Eestlaste kultuurisuhtluse kujunemise tagamaid aitavad avada käsitlused, mis puudutavad eksiileestlaste hoiakumuutuste protsessi kodumaa küllastamise ning nõukogude ideoloogia mõjusfääris sündinud kunstiloomingu suhtes. Tiina Kirsi artiklist „Suhtlejad ja võitlejad. Eestluse tuleviku problemaatika 1976. aasta Pocono seminari näitel“ ilmneb, et 1970. aastate keskel, kus poliitiline pinge ida ja lääne vahel oli kõrge, püüdis suur osa eestlasi eksiilis suhtlemisstrateegia ümbermõtestamise ja ajakohastamise poole. 1970. aastate teiseks pooleks oli suhtlemisvalmidus suurenenud ning leiti, et lävimine Kodu-Eestiga aitaks ühest küljest eestlastel välismaal vabaneda minevikku kapseldumisest ning teisest küljest avardaks kodueestlaste maailmanägemist (Kirss 2016). Lisagem siinkohal, et Kirsi käsitluse aluseks olevat Pocono seminari võib pidada 1976. aastal Baltimore'is toimunud eesti kultuurfestivali järelürituseks.

Festivalide roll on kultuurisuhtluse alastes uurimustes püsinud tagaplaanil. Kõige otsesemalt käsitleb seda teemat artikkel „Aksel Mark ja Randar Hiir kultuurikontaktidest Helsingis 1962“ (Ojamaa 2016). Uurimus käsitleb VIII ülemaailmset noorsoo- ja üliõpilasfestivali. Ehkki tegemist pole eesti festivaliga, näitab Helsingis toimunu ilmekalt, kuidas festival kui niisugune võib soodustada kultuurikontaktide tekkimist. Uurimuse aluseks on rootsieesti poliitikategelase Aksel Marga käsikirjalised märkmed ning Väliseestlastega Sidemete Arendamise Komitee (VEKSA)³ vastutava sekretäri Randar Hiire aruanne sama sündmuse

3 Väliseestlastega Kultuurisuhete Arendamise Ühing (VEKSA) tegutses 1960–1991, allus EKP Keskkomitee propaganda- ja agitatsiooniosakonnale, kontrollis kultuurisuhtlust eestlastega eksiilis.

kohta. Kokku moodustavad need dokumendid teineteist täiendava allika, mis aitab mõista, miks ja kuidas vastaspoolel otsisid kontaktivõimalusi, kuidas kirjandus (sh propagandistlik) ja heliplaadid vahetasid omanikku ning kuidas ühiste huvide pinnalt sündis isiklikke sõprus-sidemeid, mis kaugemas tulevikus osutusid kasulikuks eesti kultuurile laiemalt.

Eesti eksilühiskonnas sai kuuurifestivalide traditsioon alguse 1950. aastatel ning see on püsinud tänini, ühendades nüüdseks kõiki eestlasi, olenemata elukohamaast. Festivalide funktsioon, eesmärgid, kultuuriline ja poliitiline sisu ning ka osavõtjaskond on aastakümnete jooksul läbi teinud suuri muutusi. Uued ideed hakkasid tasahaaval realiseeruma siis, kui festivalide korraldamise juhtpositsioon läks kindlalt üle nooremale generatsioonile, kelle kultuurihuvi ja hoiakud Eesti suhtes erinesid vanema põlvkonna omadest. Kaudset mõju avaldasid kindlasti ka poliitilised muutused, mis 1980.–1990. aastatel leidsid aset Eestimaal (ühest küljest venestuspoliitika ägenemine, teisalt fosforiidisõda, ENSV loomeliitude ühispleenum jne – sündmused, mis viisid Eesti Vabariigi taastamiseni).

Käesolev artikkel keskendub ühele muutusteajajärgu festivalile, mis toimus 1983. aastal Göteborgis Estivali nimemärgi all. Käsitlus toetub Hain Rebase kogule Eesti Kultuuriloolises Arhiivis (EKLA). Kogu laekus ahiivi 2016. aastal, see sisaldab Estival '83 finantsdokumente, peakomitee koosolekute protokolle ning kirjavahetust. Varasem koosolekuprotokoll pärineb 2. juunist 1982 ning viimane 11. detsembrist 1983. Kahes korrespondentsikaustas leidub kirjavahetust muusika-, kirjandus- ja kirikuringkondade esindajatega ning rootsieesti meediaga, samuti nii eesti eksilühiskonna kui maailma tipp-poliitikutega.

Estival '83 laiemasse festivalitraditsiooni konteksti asetamiseks on uurimuses kasutatud peamiselt fakte, mida võib leida kultuurifestivalide kavaraamatutest ja programmidest. Need näitavad kõige selgemalt, kuidas festivali raamkava aja jooksul teiseses, mida uut iga järgneva festivaliga lisandus ning kus festivaliüritused toimusid. Teine oluline allikas on ajakirjandus. Käesolevas uurimuses on kasutatud artikleid ajalehtedest Teataja ja Eesti Päevaleht (Rootsi), Meie Kodu (Austraalia), Eesti Elu (Kanada), samuti Rahva Hääl ning Sirp ja Vasar.

Mart Maandi kujundatud Estivali logo sinimustvalge lipu motiiviga.

Estival '83 protokolle, kirjavahetust, kavaraamatut ja meediakajastust analüüsid on uurimuse sihiks esile tuua:

- (1) festivali peakomitee eesmärgipüstitus (selle erinevus varasematest festivalidest);
- (2) peakomitee toimimisviis eesmärkide saavutamiseks.

Estival '83 analüüs on ümbritsetud kontekstuaalsete faktidega varasemate ja järgnenud sündmuste kohta. See aitab mingil määral selgitust saada küsimustele, miks Estivali idee teostus ainult osaliselt ning kas Estival '83 mõjutas hilisemaid kultuurfestivale.

Lühidalt kultuurfestivalide traditsiooni kujunemisest eksiilühiskonnas

Kõikehõlmava ajaloolise ülevaate eesti kultuurfestivalidest ehk eesti päevadest Teise maailmasõja järgses diasporaaühiskonnas annab Robert Kreemi raamat „ESTO tee Torontost Tallinna. Eestluse elujõu ja vabadusaate aastad 1972–1996“ (Kreem 1998). Kreemi huvi-keskmes on ülemaailmsed eesti päevad (Estod), mis koondasid diasporaaühiskonda globaalsel tasandil, kuid monograafia puudutab põgusalt ka regionaalseid kultuurfestivale. Nende festivalide peamine sihtgrupp oli ühe riigi või regiooni (nt Põhja-Ameerika, Ameerika Lääneranniku, Rootsi, Austraalia) eestlaskond. Järgnev alaosa esitab olulisemaid fakte eesti kultuurfestivalide pikast ajaloost, mis aitavad paremini mõista Rootsisis 1983. aastal Estivali nime all toimunud regionaalse festivali ambitsioonikat ideed. Selle täieliku teostumise korral oleks loodud n-ö avalik sild Kodu-Eesti ja eksiilühiskonna vahel.

Pagulaseestlaste suirkogunemised said alguse laulupidudega Saksamaa DP-laagrites⁴ 1946. Esimene ülerootsiline laulupidu peeti Stockholmis 1948 (Äro 1969: 61). Lippude lehvides liikusid rahvarõivais esinejad kesklinnast Skansenisse⁵, kus toimus kooride kontsert; publiku hulgas oli ka rootslasi. Lauupeol oli kaks olulist eesmärki: tuua kokku Teise maailmasõja ajal Rootsi pagunud eestlasi ning tutvustada rahvuslikke kultuuritraditsioone uuel asukohamaal. Neile lisandus poliitiline aspekt, millest annavad tunnistust eelkõige avatsereemoonial peetud kõned. Peo aupresiidiumi esimees Birger Nerman⁶ ütles lauupeo avakõnes: „Brutaalne okupatsioon ei luba teil laulda kodumaal, Rootsi on aga rõõmus teile seda luba-

4 DP-laagriteks (*displaced persons camp*) nimetatakse Teise maailmasõja pagulaste ajutisi majutuspaiku Lääne-Euroopa maades.

5 Vabaõhumuuseum Stockholmis.

6 Birger Nerman (1888–1971), rootsi arheoloog, filosoofiadoktor. 1920. aastatel töötas Tartu ülikoolis eesti ja põhjamaade muinasteaduse professorina. Teise maailmasõja ajal Rootsi pagunud eestlaste (edaspidi *rootsieestlased*) esimese üldlauupeo ajal oli Stockholmis Riikliku Ajaloomuuseumi direktor. Lävis tihedalt eesti pagulastega, ta nimi esineb sageli eksiilajakirjanduses seoses pidupäevauritustega.

mast. Mingu täide teie südamesoovid! Kord kumab jälle koit. Ma soovin, et järgmist laulupidu pühitseksite jälle oma vabal kodumaal.“ (ET 1948: 1.) Vabaduspüüdluste esiletõstmine oli tähtis, kuid pagulaslaulupidude puhul oli oluline ka pakkuda rõõmu laulust, tantsust ning taaskohtumisest sugulaste ja sõpradega.

Teisel kümnendil eksiilis hakkasid inimeste huvid suunduma vaba aja veetmise viisidele, mida võimaldas üha paranev elatustase ning uue asukohamaa kultuurikeskkond. Eksiilühiskonna seltsielus aktiivselt osalejaid jäi vähemaks (Saareste 1955) ning koorilauljate arv Rootsis kahanes.⁷ 1969. aastal peeti Stockholmis veel üks suur laulupidu, tähistamaks saja aasta möödumist esimesest laulupeost 1869. Seejärel hakkas laulupidude tähtsus rootsieestlaste kultuurielus taanduma (EPL 1968a).

Mõnes teises maailma piirkonnas (nt Austraalias ja Ameerika läänerannikul) oli eestlaskond Rootsiga võrreldes väikesearvuline ning nad jagunesid väga laiale territooriumile.⁸ Inimesi lahutasid pikad vahemaad ja see seadis koorilauluharrastusele piirid. Lauldi sellest hoolimata, kuid kooride esinemised laulupeo mõõtu välja ei andnud ega toonud kokku kuigi palju eestlasi. Laulupeo asemel peeti õigemaks korraldada kooride ühiskontserte ehk mikro-laulupidusid, mis hakkasid toimuma koos tantsu-, spordi-, teatri- ja muude üritustega. Kokku moodustasid need üritused regionaalse kultuurifestivali, mida hakati nimetama eesti päevadeks. Regionaalsete eesti päevade traditsiooni algatajad olid Ameerika lääneranniku eestlased: esmakordselt toimusid Lääneranniku Eesti Päevad Los Angeleses 1953. Austraaliaeestlased kogunesid oma eesti päevadele aasta hiljem (EP Austraalias 1954). Põhja-Ameerikas sai traditsioon alguse Torontos 1957 (P-A EP 1957) ning lõpuks valis selle tee ka Rootsi: 1968 toimusid Stockholmis esmakordselt regionaalsed eesti päevad (Üürike 1968). Põhja-Ameerikas sündis peagi regionaalse festivali eeskujul globaalse suunitlusega formaat: 1972. aastal toimusid Torontos Ülemaailmsed Eesti Päevad (ÜEP 1972), mida eri mandritel hakati korraldama iga nelja aasta järel ning mis hiljem said tuntuks Esto nime all. Nii regionaalsete eesti päevade kui ülemaailmsete eesti päevade traditsioon on püsinud

7 | Eesti Üldlaulupeol Rootsis 1948. aastal osales 14 segakoori ja 5 meeskoori; V Eesti Üldlaulupeol Rootsis 1965. aastal osales kuus segakoori ja kaks meeskoori (Åro 1969: 61–62). V üldlaulupeo toimumine oli küsimärgi all, kuna korralduskomisjon polnud kindel, kas kokku tuleb piisavalt lauljaid ja publikut. Laulupidu siiski toimus, kuid mitte vabaõhuüritusena, vaid Stockholmi kontserdimaja suures saalis (Teataja 1965).

8 | 1945. aastal elas Rootsis ligikaudu 22500, USAs 9000, Kanadas 2200 ja Austraalias 1100 eestlast. 1940. aastate lõpul ja 1950. aastate esimesel poolel rändas osa pagulasi Euroopast välja. 1960. aastateks oli Rootsi jäänud ligikaudu 16000 eestlast, Austraalia eestlaste arv oli 6549, Kanadas 18550 ja USAs 19938 (Raag 2011: 201). Mis puutub USAsse ja Kanadasse välja rännanud eestlastesse, siis suurem osa neist leidis uue elukoha idarannikul. Nt 1980. aastate algul elas USA idarannikul ligikaudu 10900 ja läänerannikul 4400 eestlast (Raag 1999: 68).

tänini. Lisaks eestlaste ühendamisele väljaspool Eestit, mis oli festivalide algne idee, toovad need nüüd kokku eestlasi tööpoolest kogu maailmast, Kodu-Eesti kaasa arvatud.

Esimesed eesti päevad Rootsis

Esimesel regionaalsel festivalil Rootsis, Eesti Päevadel Stockholmis 4.–15. mail 1968⁹ ilmnes märke sellest, et põhimõtteliselt võiksid kunagi tulevikus sellisel festivalil kohtuda ekssiileestlased ja kodueestlased. Seni olid nende gruppide ühisest allikast pärinevad kultuuritraditsioonid käinud kumbki oma rada. Väljastpoolt Rootsit saabus esimesele festivalile vaid üksikuid kaaspagulasi, peamiselt New Yorgist, Torontost ja Londonist (Teataja 1968a). Kohal oli Robert Kreem, Põhja-Ameerika Eesti Päevade ideoloog ja eestvedaja. Temalt oodati nõuandeid festivalitraditsiooni kohandamiseks Rootsi oludele (EPL 1968b). Kodueesti kultuuriinimesi Stockholmi ei kutsunud, kuid festival valmistas ette pinnase, millelt hiljem kasvas välja idee seda teha.

Eesti päevade formaat kujutab endast kultuuri- ja poliitikasündmust, kus mõlemad aspektid on võrdselt olulised. Kui kõrvutada eesti päevi laulupidudega, siis võib öelda, et eesti päevadel (eriti ülemaailmsel) oli läänemaailma üldsusele suunatud poliitilistel aktsioonidel tunduvalt suurem osakaal. Võimalused Eesti vabaduspüüdluste väljendamiseks olid samuti avaramad: lisaks laulupeo kontsertidele toimusid kirjandusüritused, diskussiooniüritused, konverentsid jms, kus sai otsesõnu kõnelda poliitilistel teemadel. Sellel taustal on huvitav märkida, et 1968. aasta Eesti Päevadel Stockholmis oli poliitiline aspekt kultuuri-sündmuste taha hoolsalt varjule seatud, mida näitab eelkõige kavaraamat. Tavaliselt alustab eesti päevade kavaraamatut sissejuhatav kirjutis festivali ideest ja eesmärkidest, kus mainitakse ka vajadust juhtida läänemaailma tähelepanu jätkuvalle Nõukogude okupatsioonile Eestis ning nõutakse selle lõpetamist. Stockholmi Eesti Päevade kavaraamatu juhatab sisse hoopis luuletus – Kalju Lepiku „Proloog hoiatusega“. Autsaiderist lugejale võiks see jääda vähehõlpsaks, kuid eestlaste jaoks ekssiilis olid Lepiku värsid tõenäoliselt olulise tähendusega laetud. Festival toimus samal aastal, kui Eesti Vabariigi asutamisest möödus pool sajandit. Vabariigi (Lepikul *tema*) algusaegadele vihjab ka luuletus:

[---]

Ta laeva purjedesse vastutuul.

Ta tuli karmil veebruari kuul.

Me pidulauas, viimses reas,

ta aralt istus meie seas.

Ja ükski meist ei tundnud teda.

9 Eesti Päevade peatoimkonna esimees oli Valter Tauli, abiesimehed Boris Görman ja Lembit Kriisa, peasekretär Ivar Paljak ja majandustoimkonda juhtis Leonid Laid (Üürike 1968: 9).

Te küsite nüüd: keda, keda?

(Lepik 1968: 4.)

Kuid mis siinse käsitluse kontekstis olulisem – luuletus manitseb raudeesriidega eraldatud eestlasi loobuma vastastikusest sõnasõjast ja vihast:

[---]

Uhket uhkust pole vaja.

Sõnasõimu üle raja.

Venna vastu viha, vend.

[---]

(Samas.)

Kavaraamatu ja meediakajastuse põhjal võib öelda, et esimesed regionaalsed eesti päevad Rootsisis polnud suunatud eesti eksiilühiskonnast väljapoole nagu nt esimesed Põhja-Ameerika Eesti Päevad 1957. Esimeste Põhja-Ameerika Eesti Päevade üritused toimusid Kanada Rahvusliku Näituse väljakul ja Kew Beachi staadionil; aupatroom oli Kanada peaminister Louis S. St. Laurent, avatseremoonial kõneles minister W. E. Harris (P-A EP 1957: 34, 40). Sellel üritusel positsioneerisid eestlased end võrdse etnilise grupina teiste Kanada etniliste gruppide seas. Eesti Päevadel Stockholmis 1968. aastal ei osalenud Rootsi poliitikategelasi. Üritused toimusid väiksemates siseruumides Stockholmi eri paigus (Üürike 1968: 5–6). Need polnud rootslastele suletud, kuid jäid siiski nende nägemisulatuses kõrvale. Festivali programm näitab, et nendel päevadel otsisid pagulased selgust, kuidas olla eestlane võõrsil ning millisel määral peaks või tohiks eestlane võõrsil siduda end kodumaa eestlastega.

Stockholmi Eesti Päevade raames toimus kultuurikonverents ja nooremale generatsioonile mõeldud diskussioonihommik, mille teemaks oli suhtlus pagulaste ja kodueestlaste vahel. Arutlused sellel teemal muutusid Rootsisis ja teisteski eesti kogukondades eriti teravaks 1960. aastate algul. See oli seotud VEKSA aktiivse tegevusega ning mõne kultuuriinimese Eesti-visiidiga, millesse osa kaasmaalasi eksiilis suhtus kriitiliselt, teine osa aga pooldavalt (vt nt Loit 2000 [1960], Raag 1999: 108).¹⁰ Eesti päevade raames peetud diskussiooni lõpul jäi kõlama arvamus, et eestlased kodumaal ei pääse ligi nendele läänemaailma kultuuriväärtustele, mis on lihtsasti kättesaadavad rootsieestlastele. Suurem osa diskutante jõudis veendumusele, et rootsieestlaste ülesanne on toimida kultuurivahendajatena, aitamaks kodueestlastel välja pääseda kultuurilisest isolatsioonist. Tõdeti ka, et okupeeritud kodumaal ei saa avaldada vaba tahet, mistõttu eestlased eksiilis peaksid astuma tõsisemaid samme

10 Diskussioon oli laiaulatuslik ning jätkus ka 1970.–1980. aastatel, sh eesti päevadel (Kreem 1998: 70). Selle teema üksikasjalikum käsitlus jääb käesoleva artikli raamidest välja.

Eesti vabastamise huvides. Deklareeriti, et vabasse maailma pääsenud eestlaste vabaduse hind „tuleb lunastada võitlusega oma maa ja rahva eest“. (Angelus 1968: 1–2.)

Stockholmi Eesti Päevade ajal ründas Nõukogude Eesti ajakirjandus rootsieestlaste seisukohta, mille järgi eestlased eksilis peaksid rohkem suhtlema eestlastega kodumaal. 1968. aasta mais ilmus Rahva Hääles ajakirjanik ja kirjanik Ants Saare¹¹ järjelugu „Enne järjekordset pankrotti“. Eesti päevi Saar ei maini. Ta kirjutab, et Stockholmis on toimunud EÜS Põhjala kokkutulek, kus võeti vastu otsus, et pagulased peaksid tihendama suhtlust kodueesti kultuuriinimeste ja teadlastega. Saar lisab, et sellesarnased seisukohavõtud on saagenud ka läti, leedu, ukraina ja vene päritolu emigrantlikes ringkondades. Seda suundumust hindab Saar Nõukogude-vaenulikuks (Saar 1968a). Saar kinnitab oma kirjutise lõpetuseks, et tegelikult suhtutakse Eestis sõbralikesse väliseestlastesse pooldavalt. Probleem on aga selles, et „neid kontakte püüavad oma huvides ära kasutada vaenu õhutamiseks rahvaste ja riikide vahel meile vaenulike riikide luureorganid oma rāpases töös“ (Saar 1968b). Rahva Hääles esitatud seisukohti refereeris ka Teataja (Teataja 1968b). Seega, kumbki pool just nagu soovis suhtlust, kuid ideoloogilised tõkked ja usaldamatus jäid aastakümneteks seda pidurdama.

Teised regionaalsed eesti päevad Rootsis toimusid alles aastal 1983 – seega jäi kahe festivali vahele viisteist aastat. Arhiividokumentidest ei selgu, miks otsustati peale nii pikka vaheaega regionaalsed eesti päevad siiski korraldada. Kindlasti on oluline, et Göteborgis kerkis esile initsiatiivgrupp, kellel oli nii värskeid ideid kui ka ettevõtlikkust nende teostamisele asuda. 1980. aastateks oli küpseks saanud nn teine generatsioon, mida vanemad eestluse edendajad pidasid ekslikult „kadunud aastakäikudeks“ (Mark 1983). Teine põlvkond tundis end oma uue asukohamaa täieõiguslike ühiskonnaliikmetena, neil oli tegutsemissoovi ja julgust. Laiemas festivalikontekstis võis regionaalsete eesti päevade taaselustamisele tõuke anda kolmandate Ülemaailmsete Eesti Päevade korraldamine Stockholmis 5.–13. juulil 1980.¹² Esto '80 tõi kokku tuhandeid eestlasi kõigest maailmajagudest. Festivalinädalasse mahutati ligi 200 kultuuriüritust. Kontserdid ja näitused demonstreerisid kõrget klassi, kuid peamine oli laialdane poliitiline tähelepanu, mis Estoga kaasnes. Kui 1968. aasta regionaalsete eesti päevade peamine sihtgrupp oli eksiiühiskond, siis Esto '80 taotles võimalikult laia rahvusvahelist tähelepanu. Üheks kesksuviseks nädalaks muutus Eesti Wabariik Stockholmi linnapildis enneolematult nähtavaks ja kuuldavaks. Festival avati Kungsträdgårdenis, lehvisid sinimustvalged lipud, tuhanded inimesed laulsid Eesti hümnit. Eesti kultuuri tutvustavad

11 Aastatel 1969–1978 töötas Ants Saar Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee kultuuriosakonna juhatajana asetäitjana.

12 Esimesed Ülemaailmsed Eesti Päevad toimusid 1972. aastal Torontos (ÜEP 1972) ning teised 1976. aastal Baltimore'is (ESTO 1976).

näitused olid üles pandud Rootsli muuseumitesse ja isegi pangahoonetesse. Läbi kesklinna kulges vabadusmarss, mis lõppes pöördumisega kõigi rahvaste ja riikide poole, taotlemaks okupatsioonivägede väljaviimist Eestist (ESTO 1980: 30).¹³ Estole saatsid tervituse neli kõrge positsiooniga poliitikut: Thorbjörn Fälldin, Gösta Bohman, Ola Ullsten ja Olaf Palme.¹⁴ Nad kirjutasid sellest, kui traagiline oli Eesti vabadusekaotus. Nad vihjasid võimalusele, et kuna ajaloo kulg on ettearvamatu, siis võivad rõhutatud rahvad taas vabaks saada. Nad kinnitasid, et hindavad eesti kultuuri, millega pagulased on rikastanud Rootsi (ESTO 1980: 10–13). Esto '80 üheks oluliseks tulemuseks pidasid rootsieesti arvamusi liidrid asjaolu, et eestlaste kui vähemusgrupi positsioon Rootsis leidis varasemast kindlamat tunnustamist poliitilistest tippudest kuni laiade massideni (Teataja 1980). 1981. aastal hakkas idanema mõte regionaalsete eesti päevade võimalikust taaselustamisest Rootsis ning on tõenäoline, et just suurepäraselt õnnestunud Esto '80 toimis siin olulise motivaatorina.

Estival '83: idee ja väljakutsed

Arvult teised Rootsli eesti päevad toimusid Göteborgis 20.–23. mail 1983, esmakordselt kasutati nimemärki Estival (Lehes, Rebas 1983).¹⁵ Eksiil- ja kodueestlaste vahelise kultuuri-suhtluse kujunemise analüüsimiseks pakub Estival '83 erakordset võimalust kahel põhjusel. Esiteks, esimest korda paguluse ajaloos üritasid festivali korraldajad teha märkimisväärseid uuendusi regionaalsete eesti päevade formaadis. Festivalile kavatseti kutsuda laulukoor Nõukogude Eestist, et tuua kokku ühe kultuuri kaks teineteisest lahutatud poolt. Teiseks, säilinud on eesti päevade ettevalmistamise käiku kajastavad koosolekute protokollid ning kirjavahetus,¹⁶ mis võimaldab anda faktipõhist ülevaadet kultuuri-suhtluse teostamise püüdlustest ja võimalustest viimase okupatsioonikümneni tingimustes.

13 Esmakordselt toimus vabadusmarss koos poliitilise manifesti (apelli) ettelugemisega esimestel Ülemaailmsel Eesti Päeval 15. juulil 1972 Toronto raekoja ees. Sellega nõuti eesti rahva enesemääramisõiguse tagasivõitmist, eesti keele ja kultuuri säilitamist ja eesti rahva loovate jõudude toetamist kõigil tegevusaladel (Kreem 1998: 91).

14 Thorbjörn Fälldin, keskpartei liider, Esto ajal Rootsli peaminister. Gösta Bohman, mõõdukate partei liider ja majandusminister. Ola Ullsten, liberaalse rahvapartei liider, peaminister 1978–1979, Esto ajal välisminister. Olaf Palme, sotsiaaldemokraatliku erakonna liider.

15 Estival '83 juhatuse esimees oli Hain Rebas, aseesimees Gerhard Peet, sekretär Epp Anderson, kavasektsiooni juht Evald Soomägi, informatsiooni sektsiooni juht Aho Rebas, majanduse sektsiooni juht Mart Nõmm. Festivali peatoimkonnas osales kokku 34 liiget (Lehes, Rebas 1983: 9).

16 Hain Rebase kogu EKLAs, reg 2016/ 34.

Estival '83 püstitas selgesõnalised kultuurilised ja poliitilised eesmärgid, mida võiks küll teineteisest eraldi vaadelda, kuid mis tegelikkuses töötasid koos. Mis puutub kultuurisse, siis peakomitee deklareeris, et „Estival ei ole mitte siht omaette, vaid vahend keele ja kultuuri säilitamiseks ja arendamiseks“ (Protokoll 02.10.1982). Estival '83 poliitilise ehk kõrgeima eesmärgina nimetati rahvaste enesemääramisõiguse rakendamise nõudmist Eestis. „Sellest me midagi maha ei tingi,“ kinnitasid Estivali ideoloogid (Lehes, Rebas 1983: 71). Seega olid Estival '83 sihid tunduvalt ambitsioonikamad varasematest regionaalsetest eesti päevadest, järgides pigem ülemaailmsete eesti päevade tavasid.

Estivali protokollid ja kirjavahetus näitavad, et ettevalmistustööd olid 1982. aasta kevadel juba täies hoos. Poliitiline eesmärk pidi kõige selgema väljenduse saama manifestatsiooni kaudu. Selleks kavandati suurt rahvakogunemist Göteborgi rahvarikkas paigas, kus otsustati ette lugeda manifest (apell), mis sisaldab eestlaste poliitilisi nõudmisi (EPL 1983). Göteborgi manifestatsiooni raames kavatseti pidada ka teisi poliitilisi kõnesid. Ürituse peamine mõte oli tõmmata oma probleemidele võimalikult laia Rootsi meedia ja ka rahvusvahelist tähelepanu. Seda pidid tagama hoolikalt valitud kõnepidajad – rahvusvaheliselt tuntud poliitikategelased.

Peakõneleja leidmine oli üks esimesi ülesandeid, mille lahendamisele Estivali korraldajad asusid. Valik langes Aleksander Solženitsõnile, kes oli Rootsi üldsusele eelkõige tuntud kui Nobeli kirjanduspreemia laureaat 1970. Kuid Solženitsõn ei pidanud võimalikuks Rootsist külastada. 1983. aasta jaanuaris saatis Hain Rebas Estivali juhatuse nimel kutse USA ekspresidendile Jimmy Carterile. Äraütlev vastus Carteri büroost saabus märtsis, sündmus ei sobitunud ekspresidendi ajakavasse. Järgmine valik oli Euroopa parlamendi saadik Otto von Habsburg, kes veebruari lõpul teatas, et peab Estivali ajal viibima Viinis, kus tal on tähtis kohtumine sudeedisakslastega. Märtsi algul pöördus Estivali juhatuse kutsega Rootsi tollase peaministri Olaf Palme poole. Erasekretäri kiirelt saabunud vastusest selgus, et peaminister on kogu Estivali toimumise nädalavahetuse kestel isiklikel põhjustel hõivatud. Seejärel tehti ettepanek manifestatsioonil kõnelda Amnesty International'i peasekretärile Thomas Hammerbergile. Hammerberg väljendas siirast huvi Estivali kultuuriprogrammi vastu, kuid teatas ühtlasi, et Amnesty International'i reeglid ei luba tal osaleda teiste organisatsioonide poolt korraldatud üritustel. Lõpuks leiti kõneleja Rootsi akadeemilisest ringkonnast. Poliitilisel manifestatsioonil 22. mail 1983 Göteborgis Götanplatsenil nõustus kõnet pidama ajaloo professor Erik Lönnroth¹⁷. Ta rääkis Eestist suure sümpaatiaga, kuid teda ei saa siiski arvata rahvusvaheliselt tuntud poliitikategelaste hulka.¹⁸

17 Uurijana tegeles Lönnroth peamiselt keskaja ajalooa Põhjamaades alates rahvasterändamisest kuni Gustav Vasa valitsemisaja lõpuni. Kirjutanud ka Rootsi poliitilistest suundumustest 1919–1939.

18 Põhjalikku ülevaadet poliitilise manifestatsiooni peakõneleja otsingutest ning kirjavahetusest Estivali

Kontaktiotsingud Eesti koorilauluringkonnaga

Paralleelselt võimalike kõnepidajatega suhtlemisele asusid Estivali korraldajad kontakti otsima Eesti koorimuusikutega, sihiks kutsuda Estivalile esinema mõni koor. Koori kutsumise idee esitas Hain Rebas, põhjendused on lühidalt kokku võetud eesti organisatsioonide koosoleku protokollis:

Peab manifesteerima rahvuslikku solidaarsust deklaratiivse pariteetsuse ja solidaarsuse näol kodu-eestlaste suunas. Vajalik eesti rahvast koondada ja talle positiivset identisust anda. S.t. tuleb kutsuda mitte ainult välis-eestlasi, vaid ka kodu-eestlasi, kes siiski moodustavad 90% eesti rahvast. Peab muutma avalikku poliitikat Kodu-Eesti suhtes. Mõju suur, kui läheks ametlik kutse Estivalile rahvatantsugruppidele, kooridele j.t. Eestis, kuigi ette teada on, et kedagi siia ei lubata tulla. Selline suhtumine peaks meile olema ka soodne kontaktides rootsi ajakirjandusega. (Protokoll 15.05.1982.)

Tähelepanu äratav Rebase märkus, millest ilmneb, et Estivali korraldajad ei uskunud koori tulekusse. Sellel võis olla seos juhtumiga, mis tegelikult leidis aset mitu kuud peale koosolekut, kuid mille kohta kuuldused levisid juba palju varem. Sügisel 1982 pidid toimuma Hortus Musicuse kontserdid Rootsis, piletid olid eelmüügis juba kevadel. Lühikest aega enne kontserte teatas Nõukogude saatkonna kultuuriatašee Rootsis Juri Poljakov Dagens Nyheterile, et kontserdid jäävad ära, kuna muusikud on haigestunud. Rootsi meedia andmeil oli põhjuseks hoopis asjaolu, et Moskva ei väljastanud grupile välispasse (EPL 1982a). Samas lehenumbris leidub pikem kirjutus sellest, et Nõukogude propaganda kõneleb väsimatult kultuurikontaktide tähtsusest rahvaste vahel, allkirjastatud on Helsingi lepped¹⁹, mis võiks anda kultuurikontaktidele roheline tule. Sellest hoolimata on sagenenud hoopis juhtumid, kus loovinimeste, teadlaste ja sportlaste plaanitud väljasõidud tühistatakse. Samuti tõkestatakse jätkuvalt raamatute ja ajalehtede saatmist Eestisse. (EPL 1982b.) See olukord võis panna Estivali korraldajad kahtlema oma plaani teostamise võimalustes, kuid katset tehti siiski. Strateegia nägi ette „kahekäigulise raketi“ kasutamist. Esiteks otsustati saata kiri ENSV kooriühingule, milles näidataks üles huvi kooride tegevuse ja repertuaari vastu. Omapoolse infona kavatseti mainida Estivali laulupidu. Teiseks otsustati saata Estivalil osalemise kutse mõnele Eesti koorile, kõne all olid Riiklik Akadeemiline Meeskoor (RAM) ja Eesti Raadio Segakoor. Korraldajad arvasid, et isegi kui need kirjad ei aita ühtki koori Rootsi tuua, levib uudis kirjast lauljate hulgas ning nad tunnevad, et nende peale on vähemalt

korraldajate ja poliitikategelaste vahel vt Ojamaa 2017.

19 Helsingi lepped sõlmiti Euroopa riikide, USA ja Kanada tippkohtumisel Helsingis 1975. Lisaks julgeolekuküsimustele puudutasid need ka rahvusvahelise kultuurisuhtluse põhimõtteid, kontakti lääneriikide ja idabloki maade vahel.

mõeldud (Protokoll 02.10.1982). Peatselt läski teele Hain Rebase koostatud kiri Eesti NSV Kooriühingu Presiidiumi juhatuse esimehele professor Gustav Ernesaksale. Rebas kinnitas, et Rootsis valitseb elav huvi ja armastus eesti koorilaulu vastu, laudakse ka Ernesaksa ja Tormise loomingut. Kirjas mainiti ettevalmistusi Estivaliks, mille avab sümfooniakontsert, kus esinevad eesti päritolu solistid ning toimub laulupidu ehk siis, kõik on „umbes nii, nagu ühel vanal rahval ju alati ja igalpool juba ammu kombeks olnud“. Rebas lisas, et kodu- ja rootsieestlaste kontaktid võiksid olla efektiivsemad, ja palus maestrol peatselt vastata. (Rebas 06.10.1982.) Hilisemast protokollist (22.01.1983) ilmneb, et kutse Estivalil osalemiseks saadeti ka Eesti Raadio Segakoorile, keda rootsieesti publik polnud veel esinemas näinud. RAM oli Rootsis juba 1967. aastal kontserte andnud. Käesoleva artikli kontekstis on nende kontsertreis Rootsi kõnekas taustasündmus, mis aitab paremini mõista Estival '83 tähtsust eksiil- ja kodueesti kultuurisuhtluse kujunemises.

Seoses RAMi kontsertidega välismaal tuleb tõdeda, et rootsieestlaste huvi kodueestlaste saavutuste vastu professionaalse muusika vallas oli tõepoolest suur. RAMi esimene välisreis toimus Soome aastal 1962. Kooriga olid kaasas VEKSA esimees Raul Viies ning Nõukogude-Soome Sõprusühingu Eesti osakonna juhataja Albert Laus (Kiisk 1962), mis viitab sellele, et kontsert toimus sõprusühingu egiidi all. Teataja ajakirjanik Harri Kiisk sõitis Stockholmist Helsingisse, et vahendada muljeid kaaseestlastele Rootsis. Ilmus pikk ja kiitev arvustus, kus Kiisk kinnitab, et koor väärib täielikult oma kuulsust. Samas on ta lisanud:

Kõige lõpuks jõudis Soome sellele kõige lähemal asuv meeskoor Tallinnast (varem on Soomet teatavasti külastanud Stockholmi ja New Yorgi eesti meeskoorid). Tunneme tõsist huvi, kui kaua peame ootama, enne kui Akad. Meeskoor kord Stockholmini jõuab. (Samas.)

Selleks kulus viis aastat: sügisel 1967 esines RAM Stockholmis ja Uppsalas. See oli esimene Rootsi-turnee, mida Kiisk taas kiitvalt arvustas (Kiisk 1967). Kultuurisuhtluse laiemas kontekstis tundub siiski, et Stockholmi kontsert on läinud eesti kultuurilukku eelkõige ühe foto tõttu, mis Kiisa artikli juures esmakordselt avaldati. See on pressifotograaf Mihkel Leperi jäädvustus hetkest, kui Ernesaks talle kingitud lilled publiku hulgas viibivale Marie Underile edasi kingib.²⁰ Ehkki RAM ei viibinud Stockholmis rootsieestlaste külalisena, tõi see loomulikult kontserdile palju eesti publikut, eelkõige koorilauluharrastajaid. Lisaks lilled kinkimise loole on eakamatel rootsieestlastel siiani meeles kahe meeskoori kohtumine kontserdipaigas, milles nähti sümboolset ideoloogilist vastasseisu: RAMis domineerisid punaarmee 8. Eesti laskurkorpuse mehed, Stockholmi Eesti Meeskooris (SEM) aga soomepõisid ja Saksa sõjaväe koosseisu kuulunud Eesti Leegioni võitlejad.

20 Pikemalt sellest Stockholmi eestlaste hulgas palju kommentaare põhjustanud sündmusest vt nt Kiin 2009: 526. Samas on taasavaldatud ka Leperi foto.

Nii need eesti mehed seal siis seisid veidi enam kui 20 aastat pärast sõja lõppu: ühed laval, teised rõdul. Eesti laulu- ja lahingumehed kõik. Kui RAMi kontsert lõppes, olevat SEM mühisenu rõdul püsti ja alustanud laialt Eesti hüdni, s.t „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“. (Rebas 2016: 134.)

Reis leidis kajastamist ka Kodu-Eesti meedias, Sirbis ja Vasaras kirjutati sellest kahes järjestikus numbris. Esimene lühiartikkel annab teada, et ENSV Riiklik Akadeemiline Meeskoor esines Uppsala ülikooli aulas. Vastuvõtt oli hea, suur osa publikust kõneles eesti keelt (SV 1967). Turnee järel avaldas leht ajakirjaniku ning Eestimaa Kommunistliku Partei funktsionääri Olaf Utti²¹ pikema tagasivaate kogu kontsertreisile, mille kestel toimus seitse kontserti (Utt 1967). Artiklist selgub, et turnee korraldaja oli Rootsi kontserdiorganisatsioon Rikskonserter. Utt kirjutab koori edust, esitades tsitaate arvustustest, mis ilmusid ajalehtedes Göteborg-Posten, Svenska Dagbladet, Östgöta Correspondenten, Folksbladet Östgöten ja Värnamo Nyheter. Ta meenutab ka kohtumisi kohalike eestlastega: „Tagurlikelt pagulastegelaselt, kes oma silmad-kõrvad on sulgenud tegelikkuse ja aja ees, ei saanud muidugi oodata mingit rõõmu meie külaskäigu üle“ (Utt 1967). Autor lõpetab positiivses toonis, nentides, et mälestusi jäid rohkem mõjutama jutuajamised sõbralikult meelestatud sugulas-
tega. Ehkki ka nendega tuli ette teravaid vaidlusi, olid nad elust kodumaal siiralt huvitatud.

RAMi 1967. aasta turnee toimus Rootsi ja Nõukogude Liidu ühisprojektina, eksiilühiskond polnud selle korraldamisega seotud. Eesti koori esinemine Estivali kontekstis tekitanuks kultuurisuhtluses uudse olukorra. See oleks tähendanud eksiilühiskonna ja Nõukogude Eesti koori otsekontakti loomist, minnes mööda nii VEKSA kui Rootsi kontserdiorganisatsiooni vahendajarollist. Siinjuures on oluline, et eesti päevad polnud lihtsalt kultuurisündmus – see oli kultuuri ja poliitika sümbioos, mis muutis olukorra eriti keeruliseks.

Rootsis hakkasid Estival '83 ümber tekkima pinged. Osa pagulasi ei pidanud õigeks suhete arendamist okupeeritud kodumaaga institutsionaalsel tasandil, mis viitaks okupatsiooni tunnustamisele. Teisalt ei saanud ükski Nõukogude Eesti koor võimalikuks pidada otsesuhte loomist n-ö ideoloogilise vastaspoolega ja osaleda nende selgelt poliitilise varjundiga festivalil.

Arhiivmaterjalidest võib järeldada, et Estivali korraldajad nägid selgelt riskikohti oma tegevuskavas. Nõukogude Eesti riigirahastusel oleva koori kutsumine võinuks riivata konservatiivsemate ühiskonnaliikmete eestlustunnet. On ka võimalik, et see oligi mõeldud väljakutsena kodueestlastega suhtlemisest hoidumise propageerijaile, ehkki arhiividokumendis seda otseselt ei mainita. Kui rutakas tegutsemine Nõukogude Eesti suunal oli juba alanud, otsustasid korraldajad koori kutsumise Eesti Vabariigi peakonsulile USAs Ernst Jaaksonile ja mõnele teisele võtmepoliitikule siiski teatavaks teha. Õigupoolest osutus see möödapääsma-

21 Kontsertreisi toimumise ajal töötas Olaf Utt (1929–2016) Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee teaduse ja kultuuri osakonna juhataja asetäitjana.

tuks. Kõige ihaldatum esineja manifestatsioonil oli Jimmy Carter, kellelt oodati valjuhäälet sõnavõttu ikestatud rahvaste kaitseks. Tema kohalesaamiseks vajasisid korraldajad kogunud diplomaadi abi. Kirjavahetuses Rebasega lähenes Jaakson üksteisega põimuvatele probleemidele eelkõige Carteri manifestatsioonile kutsumise aspektist ning tõi esile konfliktiohu, mis võinuks festivali õnnestunud kultuuriürituse asemel skandaaliks pöörata. Jaaksoni arvates on Carteri osalemine mitmel põhjusel võimatu (nt diplomaatilised tavad, ettevõtmise rahaline külg). Väga oluliseks takistuseks peab Jaakson Eesti koori kutsumist Estivalile:

Mis aga teeb asja täiesti võimatuks, oleks minu teatamine hr. Carterile, et Estivalile on kutsutud esinema kaks koori okupeeritud Eestist, kelle sõit Rootsi peab olema heakskiidetud KGB poolt. Kuidas saaks Ameerika endine president rääkida inimõiguste kohutavast rikkumisest vene salapolitsei poolt Eestis, kui näiteks Eestist tulnud lauljad peavad KGB poolt antud juhtnõude kohaselt niisugusel juhul saalist lahkuma. Samuti peaksid vabaduses viibivad eestlased saalist lahkuma, kui näiteks Eestist tulnud koor laulaks kiitust Leninile või Stalinile. Selline konflikt on antud olukorras ettekujutatav ja tooks ainult kohutavaid lõhesid meie vabadusvõitluse pinnal. Neid asjaolusid ei ole nähtavasti Göteborgis läbi mõeldud, kui Estivali kutsed Eestisse saadeti. Mul on kahju, et mõnedes eesti ringkondades ei saada ikka aru Nõukogude poliitilisest eesmärgist kõigi n.n. kultuuriliste läbikäimiste juures välismaaga. Nõukogude riiklikul kulul välismaale saadetavad koorid ei saa ometi teenida Eesti rahva vabadusvõitluse huvisid. (Jaakson 19.01.1983.)

Samal teemal kirjutas Hain Rebasele ka Ilmar Raamot²², kes püüdis Estivali korraldajatele selgitada Nõukogude Eesti kooride muusikaväliseid kohustusi. Vabadussõja veteranina väljendas Raamot muret selle pärast, et võitluskaaslastele võiks vastasleeri esindajate osalemine eksiilühiskonna festivalil mõjuda solvavalt:

Laulukoorid Eestis on pool-riiklikud või puht-riiklikud organisatsioonid, kus ei õpita mitte üksnes laulukunsti, vaid need on infiltreeritud ja treenitud ka kommunistliku propaganda otstarbeks. Kui nüüd koorid lubatakse sõita Göteborgi, siis tähendab see seda, et partei on leidnud, et nende osavõtt Estivalist on kommunismile kasulik. Kui mitte rohkemat, siis aitab see ehk jälle lõhestada pagulaskonda ja uuesti elustada meie sisepoliitilist võitlust. Tõenäoselt Sinu arvamine on vastupidine. Kuid ole kallid ja mõtle sellele, mis saavad selle okupantidega „vennastamise“ kohta ütleva, näiteks, meie kahe vabadussõja veteranid? Nad on sõjas pannud kaalule oma elu ja paljud nende sõbrad puhkavad lahinguväljadel. Sa ehk vastaksid mulle, et meie ei võitle mitte sõja-, vaid kultuurielvadega. Aga meie kodumaad ei valitse mitte kultuuri-, vaid sõjarelvadega. (Raamot 19.01.1983.)

22 Ilmar Raamot (1900–1991), agronoom ja poliitik. 1944 pages Saksamaale, sealt edasi USAsse. 1970. aastatel kuulus Ülemaailmse Eesti Kesknõukogu juhatusse.

Uudis koori kutsumise kavatsusest levis loomulikult ka rootsieesti kultuuri- ja poliitika-ringkondades ning jõudis ajakirjandusse. 1982. aasta oktoobri lõpul väidab Teataja, et Estivali kava on juba kokku pandud ning üheks külalisesinejaks on laulukoor Eestist (Teataja 1982). Sellise otsusega näidatakse üles solidaarsust eestlastega kodumaal. Teataja hinnangul on tegemist poliitilisest vaatevinklist huvitava, kuid samas ka ofensiivse sammuga.

Estivali peakomitee jaanuarikuise koosoleku protokoll (22.01.1983) näitab, et Ernesaks ega ka Eesti Raadio Segakoor pole kirjadele vastanud. Hilisemates protokollides kirju üldse ei mainita, samuti ei leidu neid EKLale loovutatud dokumentide seas. On võimalik, et kõik kirjad ning kõigi koosolekute protokollid pole säilinud, samuti on võimalik, et kõike ei ole protokollitud. Teataja Estivalile pühendatud erinumbris võtab Arnold Mändla olulised sündmused kokku värsivormis. Siit leiame ka ainsa sõnaselge kinnituse selle kohta, kuidas lõppes koduleesti koori Göteborgi kutsumise aktsioon:

[---]

See on me oma pidu,
me oma ESTIVAL,
mida peetakse vabas maailmas,
kuid mitte kodumaal.

Säält keegi ei tulnud siia
ja keegi ei öelnud ka,
et sellest Eesti pidust
me osa võtta ei saa.

[---]

(Mändla 1983.)

Meestelaulu võisid festivalikülalised kuulata Göteborgi ja Stockholmi eesti meeskooride esituses. Tagasihoidlikust sidemest kodu-eesti sõjajärgse muusikakultuuriga saab siiski rääkida: 1980. aastal Eestist USAsse emigreerunud Neeme Järvi juhatusel kanti ette Villem Kapi kooripoeem „Põhjarannik“ (1958), mis on loodud Kersti Merilaasi tekstile. Teose esmasestaja oli RAM ning see kuulub tänini koori „raudvara“ hulka.

Lõpetuseks

Estival '83 tegevusalused kinnitati eesti organisatsioonide koosolekul 15. mail 1982 Göteborgi Eesti Majas ning need on esitatud festivali kavaraamatus. Tegevusalustes rõhutatatakse, et kultuurifestivalide üks peaeesmärke on koondada eesti rahvast, kusjuures mõiste *eesti rahvas* hõlmab kõiki eestlasi, sõltumata elukohast. Eriti teretulnud on eksiilühiskonna suurüritustel vabadusest ilmajäänud rahvuskaaslased kodumaal, kelle enesemääramise ja inimõiguste kättevõitmise nimel peavad tegutsema eestlased vabas maailmas. (Lehes, Rebas

Hain Rebas kõnelemas Estivali laulupeol. EKLA fotokogu, A-225: 5337.

1983: 11.) Selgelt väljendatud kodumaasõbraliku hoiaku poolest erineb Estival '83 nii Rootsist kui mujal maailmas varem toimunud eesti päevadest. Estivali juhtmõtted ei saanud teoks kaugeltki mitte täies ulatuses, kuid need andsid inspiratsiooni järgmisele Estivalile, mis toimus 1986. aastal. Vabadusmarsil Malmö kesklinnas nõuti taas inimõigustest kinnipidamist ning enesemääramisõigust eesti rahvale (Asu 1986). Kultuuriprogrammi osas jäid ambitsioonid Estival '83-ga võrreldes siiski tagasihoidlikumaks. Väike laulupidu toimus Lundi Akadeemilises Ühingus (Akademiske Föreningen), kus esinesid rootsieestlaste koorid (Estival 1986); meil pole dokumente, mis näitaksid, et Estival '86 korraldajad on üritanud küllala kutsuda mõnda koori Eestist. Kõigi eestlaste ühendamise idee kultuurfestivali vahendusel jäi ootama poliitilises mõttes soodsamaid aegu.

Diasporaa- ja kodueestlaste kultuurilise otsesuhtluse kujunemises toimus murrang Ülemaailmsel Eesti Päeval Melbourne'is 1988. aastal, kus oli osalejaid kogu maailmast, kokku tuli ligi 5000 eestlast.²³ Pommudisena levis teade, et 150 isikut Eestist oli saanud loa sõita Estole – luba osaleda pagulaskonna üritusel anti kodueestlastele sõjajärgsel ajal

23 Austraalia eestlaste suhetest kodumaaga, sh Melbourne'i Estot ja osalemisest iseseisvuse taastamisel vt ka Laak 2015a, 2015b.

esmakordselt (MK 1989a). Estole sõitsid RAMi poistekoor, Leegajuse rahvatantsijad, Ivo Linna, Alo Mattiisen, Rene Eespere, Vardo Rumessen, Arvo Valton, Ignar Fjuk, Mart Laar ja Lennart Meri. Esto '88 programmist ja kavaraamatust ilmneb, et kodueestlaste esinemisi ametlikult kavas ei olnud (ESTO 1988a, ESTO 1988b). Sellest võib järeldada, et kavaraamatu trükkimineku ajaks polnud korraldajad Eesti muusikute osalemises kindlad. Kui olukord oli selgunud, leiti neile esinemisvõimalusi juba väljakuulutatud kontsertide raames koos eksiilmuusikutega. Üheks selliseks oli Toronto Estonia koori erikontsert „Tervitus Eestimaale“, mis algas 1. jaanuaril kell 14 ning lõppes siis, kui Eestis algas uus aasta. Sellega sümboliseeriti kõigi eestlaste kokkukuuluvust (Ojamaa 2011: 250), mis tähendab, et teostus üks Estival '83 korraldajate poolt püstitatud eesmärkidest.

Kodueestlaste arvuka delegatsiooni saabumine andis ootuspäraselt ainest kohalikule ajakirjandusele. Nii nagu Rootsisis, kiideti ka Austraalias eesti muusikute kõrget taset ning lisaks tuli jutuks kodu- ja eksiileestlaste ideoloogiline vastasseis. Ilmnes kindlaid märke hoiakumuutustest: kirjutise „„Meie“ ja „nemad““ (MK 1989b) autor peab vaba maailma eestlaste kohuseks toetada kultuurisuhtlust ja kodueestlaste vabaduspüüdlusi moraalselt ja võimalusel ka majanduslikult.

Hilisematest intervjuudest Melbourne'i eestlastega²⁴ selgus, et suurele osale eksiileestlastest tuli delegatsiooni saabumine üllatusena ning esialgu oli selle suhtes raske seisukohta võtta. Arvati, et kodueestlaste tulek sai teoks seetõttu, et KGB soodustas nende riigist väljapääsemist. Esto ajal levisid kuuldused, et kulukat reisi finantseerisid poliitilised institutsioonid põhimõttel „kes maksab, see tellib ka muusika“. Intervjuudes meenutati, et Austraalia eestlaste suhtumine oli kahetine: ühest küljest pakkus suurt elamust kuulata näiteks poistekoori, kes laulis nagu „inglikoor“. Teisalt varjutas suhtlemist kodueestlastega usaldamatus.

Melbourne'i Esto on jätkuvalt inimeste meeles ja mõtetes. Näiteks on Eesti Elu aastal 2013 avaldanud Raul Pettai²⁵ festivalimälestused, kus taas kord kerkib esile kultuurisuhtluse problemaatiline tahk, mis tähendas siis (ja tähendab mingil määral ikka veel) kahe ideoloogia pörkumist. Pettai kirjutab:

Miks on meil nii paranoilik hirm näiteks VEKSA tegevuse ees? Kui kardame ajupesu, on meil ju võimalus samaga vastata: püüame Eestist saabunud tegelasi ja külalisi enda poole tõmmata, selle asemel, et neid läbimõtle matute rünnakutega enneaegselt eemale peletada. Mitte unustada, et neist võib varem-hiljem meie ühiste püüetele olla palju kasu, sest iga kodumaale viidud vabadusidee pisik aitab sealset vastu-

24 Triinu Ojamaa intervjuu Vilma Kiviväli, Ants Noormetsa ja Ivi Raadikuga. Melbourne, 04.01.2011. Intervjuu salvestis artikli autori valduses.

25 Raul Pettai (sünd 1928) pages Saksamaa kaudu USAsse. Hariduselt elektriinsener. On olnud Bostoni Eesti Seltsi esimees, Eesti Kultuurifondi liige, ajalehe Vaba Eesti Sõna toimetuse nõukogu liige.

panu tugevdada. Lõplik võitlus toimub ikkagi seal, mitte siin. Olen veendunud, et ESTO '88 suurimaks panuseks on just niisuguste jõureservide uuendamine, tänu ainulaadsele võimale teineteisega otsekoheasemalt rääkida, kui see varem on olnud. (Pettai 2013.)

Siinkohal on huvipakkuv lisada, millise tähenduse omistavad Melbourne'i Estole kodueestlased. Delfi portaal võttis 2016. aastal, vahetult enne taasiseseisvuspäeva kokku need sündmused, millel oli oluline mõju iseseisvuse saavutamisele. Selles nimekirjas on kõrvuti loomeliitude ühispleenumi, Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei ja Rahvarinde asutamise ning öölaulupidudega²⁶ nimetatud ka Melbourne'i Estot (Forte 2016).

Eesti päevade kujunemislool analüüs näitab, et Estival '83 tähtsus diasporaa- ja kodueestlaste ühendamise protsessis on jäänud Esto '88 varju. Hoolimata püüdlusest saavutada globaalsemat mõõdet poliitilise manifestatsiooni kaudu ning tugevdada eestlaste ühtekuuluvustunnet koorilaulu abiga, kujunes üritus siiski eelkõige rootsieestlaste regionaalseks suur-sündmuseks. Kuid nii Estival '83 kui ka Esto '88 näitavad väga selgelt, kui tihedalt põimusid pealtnäha nii erinevad eluvaldkonnad nagu kultuur ja poliitika ning kuidas nende koostoime – poliitiline ambitsioon võimendas kultuurilist ja vastupidi – rakendati tööle sellise Eesti nimel, millega võiksid end ühtviisi identifitseerida eestlased üle maailma.

Tänuavaldus

Autor tänab anonüümseid retsensente väärtuslike nõuannete eest, mis suunasid komplitseeritud teemat põhjalikumalt avama.

Kirjandus

Angelus, Oskar 1968. Kultuurikongress käsitles eesti rahvuslikke küsimusi. – Eesti Päevaleht, 14.05, lk 1–2.

Asu, Rein 1986. Eesti Päevad Rootsis. – Estival 86. Estnisk Kulturfestival. Lund-Malmö. Jugis. Guide. *Sine loco*, lk 1.

Bridges of Song 1991 = Bridges of Song: East-West united songfestival Tallinn '91. Tallinn.

EP Austraalias 1954 = Eesti Päevad Austraalias 1.–3. jaanuar 1954. Sydney: Austraalia Eesti Seltside Liit.

EPL 1968a = Eesti Päevad. – Eesti Päevaleht, 14.05, lk 2.

EPL 1968b = Kuidas korraldada Eesti Päevi. Vestlus mag. Rob. Kreemiga. – Eesti Päevaleht, 13.05, lk 1–2.

EPL 1982a = Nüüd selge: „Hortus“ ei saa tulla. – Eesti Päevaleht, 10.11, lk 2.

26 Loomeliitude ühispleenum toimus aprillis 1988; öölaulupeod toimusid juunis 1988; ERSP asutati augustis 1988; Rahvusriinde asutamise kongress toimus oktoobris 1988; Melbourne'i Esto algas 28. detsembril 1988.

- EPL 1982b = Tõkked. – Eesti Päevaleht, 10.11, lk 2.
- EPL 1983 = Kongressi apell. – Eesti Päevaleht, 28.05, lk 5.
- Estival 1986 = Estival 86. Lund-Malmö, 1.–4. 5. Kava. Program.
- ESTO 1976 = Esto '76. II Ülemaailmsed Eesti Päevad, 5.–11. juuli 1976, Baltimore, Maryland. U.S.A. Baltimore: Estonian Salute to Bicentennial '76.
- ESTO 1980 = ESTO 80. Ülemaailmsed Eesti Päevad. Estonian World Festival. Stockholm: ESTO 80 Peakomitee.
- ESTO 1988a = Esto '88 kontsert. Melbourne Concert Hall, Victorian Arts Centre, 30.12.88.
- ESTO 1988b = Esto '88 laulupidu, Sidney Myer Music Bowl, Melbourne, 3.1.1989.
- ET 1948 = Laulupidu oli ilus ja haarav. – Eesti Teataja, 30.06, lk 1–2.
- Forte 2016 = Nelja aastaga Eesti iseseisvaks: 1988 – konflikt Tartus, isamaalised laulud, ERSP ja Rahvarinne. – <http://forte.delfi.ee/news/eesti1991/nelja-aastaga-iseseisvaks-1988-konflikt-tartus-isamaalised-laulud-ersp-ja-rahvarinne?id=75293151> (15.05.2017).
- Grabbi, Hellar** 2012. Andres Ehiniga kodusilda rajamas. – Täiskui: Andres Ehin. (*Studia litteraria Estonica*, nr 12.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 79–87.
- Jürjo, Indrek** 1996. Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal. Tallinn: Umara.
- Kiin, Sirje** 2009. Marie Under. Elu, luuletaja identiteet ja teoste vastuvõtt. Tallinn: Tänapäev.
- Kiisk, Harri** 1962. Eesti Riikliku Akadeemilise Meeskoori kontsert. – Teataja, 17.03, lk 4.
- Kiisk, Harri** 1967. Tallinna meeskoori kontserdid. – Teataja, 30.09, lk 3.
- Kirss, Tiina** 2016. Suhtlejad ja võitlejad. Eestluse tuleviku problemaatika 1976. aasta Pocono seminari näitel. – Adressaadi dünaamika ja kirjanduse pingeväljad. (*Studia litteraria Estonica*, 18.) Toim L. Kurvet-Käosaar, M. Laak. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 260–289.
- Kreem, Robert** 1998. ESTO tee Torontost Tallinna. Eestluse elujõu ja vabadusaate aastad 1972–1996. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Laak, Marin** 2015a. Pagulus ja suhted kodumaaga: Austraalia Metsaülikooli arhiivi põhjal. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, nr 4, lk 90–112.
- Laak, Marin** 2015b. Beyond the Fairytale Homeland: Reflected Estonia in the Australian Forest University in the 1980s. – Tracing the Baltic Road to Independence in Diaspora Archives: Baltic Heritage Network fourth international conference on 30 June – 2 July 2015, held in Riga, Latvia. Ed. by K. Bekere. Riga: Latvian Academy of Sciences, pp. 61–70.
- Laak, Marin** 2016. Laulu algus eesti kirjanduse sillal. Veel kord luuleuuendusest 1960. aastatel. – Adressaadi dünaamika ja kirjanduse pingeväljad. (*Studia litteraria Estonica*, 18.) Toim L. Kurvet-Käosaar, M. Laak. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 260–289.
- Lehes, Toomas, Aho Rebas** (toim) 1983. Estival 83. Kava. Program. Eesti Päevad Rootsisis. Estnisk Kulturfestival. Göteborg 1983, 20.–23.05. Lindome: Kompendiet.
- Lepik, Kaljo** 1968. Proloog hoiatusega. – Eesti Päevad Stockholmis 4.–15. mail 1968. Eesti Päevade üldkava. Artikleid eestlaste kultuurilisest tegevusest. Toim M. Üürrike. Stockholm: Eesti Kultuuri Koondis, lk 3–4.
- Loit, Aleksander** 2000 [1960]. Kas sõita Eestisse? – Vaba Eesti tähistel. Valimik tsensuurivaba eesti mõttelugu aastaist 1948–64. Koost, toim H. Grabbi, I. Iliste, V. Linnuste. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 203–204.

- Mark, Aksel** 1983. Jätkugu uudishimu! – Teataja, 14.05, lk 1.
- Mikk, Arne** 2000. Katkenud laulukaar. Estoonlaste muusikalavastused Stockholmis 1946–1958 (kõrvalpõigetega ette- ja tahapoole). Tallinn: Estonia Selts.
- MK 1989a = ESTO '88 eestluse ühendajaks ülemaailmselt. – Meie Kodu, 18. ja 25.01, lk 1.
- MK 1989b = „Meie“ ja „nemad“ I–II. – Meie Kodu, 18.01, lk 2 ja 4.
- Mändla, Arnold** 1983. Estival 83. – Teataja, 14.05, lk 4.
- Ojamaa, Triinu** 2011. 60 aastat eesti koorilaulu multikultuurses Torontos. 60 Years of Estonian Choral Singing in Multicultural Toronto. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Ojamaa, Triinu** 2016. Aksel Mark ja Randar Hiir kultuurikontaktidest Helsingis 1962. – Tuna, nr 1, lk 118–127.
- Ojamaa, Triinu** 2017. Eesti päevade telgitagustest: Hain Rebase kirjavahetus maailma poliitikatippudega. – Tuna, nr 3. [Ilmumas.]
- Ojamaa, Triinu, Kanni Labi, Janika Kronberg** 2012. Harri Kiisk – eesti kultuuri vahendaja Rootsis. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Olesk, Sirje** 1999. Kahe Eesti kõne. – Looming, nr 5, lk 738–755.
- Olesk, Sirje** (toim) 2013. Sõprade kirjad on su poole teel. Jaan Kaplinski ja Hellar Grabbi kirjavahetus 1965–1991. (Litteraria, 26.) Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- P-A EP 1957 = Põhja-Ameerika Eesti Päevad 30. maist – 2. juunini 1957 Kanada Rahvusliku Näituse väljakul Torontos. Toronto: Ortoprint.
- Pettai, Raul** 2013. Meenutame Eesti päevi... Märkmeid ESTO 88-st Austraalias, 28.12.1988–4.1.1989, II. – <http://www.eestiul.com/et/sundmused/163-esto-ee/1869-meenutame-eesti-paevi-maerkmeid-esto-88-st-austraalias-28-12-1988-4-1-1989-ii> (15.05.2017).
- Raag, Raimo** 1999. Eestlane väljaspool Eestit. Ajalooline ülevaade. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raag, Raimo** 2011. I'm Estonian – What is Your Excuse? – Ethnic and Linguistic Aspects of the Identity of Estonians in Sweden. Ethnic and Linguistic Context of Identity: Finno-Ugric Minorities. (Uralica Helsingiensia, 5.) Helsinki, pp. 197–214.
- Rebas, Hain** 2016. Eesti koorilaulu lõhestatusest nõukogude aastail. – Mäetagused, nr 63, lk 129–150. – DOI: <http://dx.doi.org/10.7592/MT2016.63.rebas>.
- Saar, Ants** 1968a. Enne järjekordset pankrotti. – Rahva Hääl, 17.05, lk 4.
- Saar, Ants** 1968b. Enne järjekordset pankrotti. – Rahva Hääl, 25.05, lk 4.
- Saareste, Andrus** 1955. Kadunud kümmetuhat ja teised. – Eesti Üliõpilaste Seltsi Album, XII. Stockholm: Eesti Üliõpilaste vanematekogu kirjastus, lk 31–41.
- Safran, William** 1991. Diasporas in Modern Societies: Myth of Homeland and Return. – Diaspora, 1 (1), pp. 83–99.
- SV 1967 = Meeskoor esines Uppsalas. – Sirp ja Vasar, 15.09, lk 2.
- Teataja 1965 = Viies eesti laulupidu Rootsis. – Teataja, 12.06, lk 5–6.
- Teataja 1968a = Eesti Päevadest võttis osa tuhandeid kaasmaalasi. – Teataja, 22.05, lk 1.
- Teataja 1968b = Rännak kodumaaga sidepidamise vastu. – Teataja, 15.06, lk 1.
- Teataja 1980 = ESTO 80 tagasivaates. – Teataja, 09.08, lk 2.
- Teataja 1982 = ESTIVAL 83 kava on koostatud. – Teataja, 30.10, lk 1.
- Toi, Roman** 2007. Kaunimad laulud pühendan Sull'. Mälestused. Toronto-Viljandi.

Utt, Olaf 1967. Meestelauluga mööda Rootsimaad. – Sird ja Vasar, 22.09, lk 5.

Äro, Johannes 1969. Üksteistkümmend üldlaulupidu. Kronoloogiline ülevaade. – VI Eesti Üldlaulupidu Rootsis Eesti üldlaulupidude 100-aasta juubeli tähistamiseks. Stockholm: Eesti Lauljaskond Rootsis, lk 34–68.

ÜEP 1972 = Ülemaailmsed Eesti Päevad 1972. Kava. Toronto: Estoprint.

Üürike, Madis (toim) 1968. Eesti Päevad Stockholmis 4.–15. mail 1968. Eesti Päevade üldkava. Artikleid eestlaste kultuurilisest tegevusest. Stockholm: Eesti Kultuuri Koondis.

Arhiiviallikad

Jaakson, Ernst 19.01.1983 = Ernst Jaaksoni kiri Hain Rebasele 19.01.1983. – EKLA, reg 2016/ 34.

Protokoll 15.05.1982 = Protokoll. Eesti organisatsioonide koosolek Göteborgi Eesti Majas 15.05.1982. – EKLA, reg 2016/ 34.

Protokoll 02.10.1982 = Protokoll. Estivali peakomitee koosolek 2.10.1982. – EKLA, reg. 2016/ 34.

Protokoll 22.01.1983 = Protokoll. Estival 83 peakomitee koosolek 22.01.1983. – EKLA, reg 2016/ 34.

Rebas, Hain 06.10.1982 = Hain Rebase kiri Eesti NSV Kooriühingu Presiidiumi juhatuse esimehele prof. Gustav Ernesaksale 6.10.1982. – EKLA, reg 2016/ 34.

Raamot, Ilmar 19.01.1983 = Ilmar Raamoti kiri Hain Rebasele 19.01.1983. – EKLA, reg 2016/ 34.

Triinu Ojamaa intervjuu Vilma Kiviväli, Ants Noormetsa ja Ivi Raadikuga. Melbourne, 4. jaanuar 2011. Intervjuu salvestis artikli autori valduses.

Triinu Ojamaa – PhD uurali keelte alal (väitekirj „Glissando nganassaani muusikas: morfoloogiline, semantiline ja süntaktiline tasand“, 2000). Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur. Peamised uurimisteemad: eesti läänediasporaa kultuurikontaktid kodumaaga, diasporaaestlaste lõimumine uuel asukohamaal.

E-post: triinu[at]folklore.ee

Role of cultural festivals in the development of cultural relations between the Estonian homeland and diaspora

Triinu Ojamaa

Keywords: Estonia, diaspora, cultural relations, festivals

Maintaining of relations with the country of origin is generally characteristic to diaspora societies. However, diasporas of different ethnic and political backgrounds may carry these relations out in different ways.

Estonians who live outside Estonia have a long-standing tradition of organising cultural festivals—this ensures the cultural continuity for different diaspora generations and unites new immigrants with the exiles from WWII. My article gives a short overview of such festivals, which are called Estonian Days, focussing on the idea and organisational problems of the Estonian Days held in Gothenburg in 1983 under the title of Estival. This was a special event as the organisers attempted, for the first time after WWII, to bring together the Estonians from the homeland and from the diaspora. My research is based on the collection of Hain Rebas' materials held at the Estonian Cultural History Archive and on the materials published in the press.

The Estonian Days have a long history. They were first held on the West Coast of the USA in 1953, then in Australia in 1954. In Canada, the tradition was launched in 1957 and in Sweden, in 1968. Modelled on the regional festivals, the global format was soon created in North America—the Worldwide Estonian Days were held in Toronto in 1972; later, the global festival was called Esto. The traditions of both the regional Estonian Days and the Estos are still alive and now, they draw together the diaspora and resident Estonians.

Prior to Estonia's regaining of independence, the Estonian Days were a cultural and political event of the Estonian diaspora society and both of these aspects were of equal importance. The program of Estonian Days contains micro song festivals, sports competitions, art exhibitions, literary events as well as discussion evenings and conferences on political themes. A manifestation was held in the public city space where well-known politicians gave speeches demanding the recognition of the Estonians' right for self-determination and the withdrawal of Soviet troops from Estonia.

At the Estonian Days in Sweden in 1968, the discussion about communicating on the institutional level with the Estonians in the homeland became heated, opinions fell to both pro and contra. Organisers of Estival '83 decided to take a step forward from the discussions and to invite the Mixed Choir of the Estonian Radio Broadcasting to participate in the festival. Estonian choral singing tradition was a highly appreciated component of national culture both at home and in exile. The organisers of Estival saw choral singing as a potential for uniting all the Estonians. At a meeting of exile Estonian organisations, the chairman of the Estival board Hain Rebas explained that the Estonians in Sweden should manifest national solidarity with the Estonians in the home country, who make up 90% of all the Estonians. Inviting of an Estonian choir to the Estival should have a positive effect on the identity of all Estonians.

The organisers wished to have the former president of the USA, Jimmy Carter, as the keynote speaker at the political manifestation, and in case if he refused to come, there should be some other spokesman of democratic values (e.g., the member of the European Parliament Otto von Habsburg, the Chief Secretary of the Amnesty International Thomas Hammerberg or the Prime Minister of Sweden Olaf Palme).

The organisers of the Estival planned to have at one and the same event a singing choir from Soviet Estonia and a top politician representing some democratic state. If this plan had been realised, it would have

meant the public opposition of two different ideologies. In archival documents and print media, it emerged that this idea caused criticism and controversy in the exile society. Some exile politicians were sure that the festival would cause a scandal. Despite criticism, the organisers sent invitations to both the politicians and the mixed choir of Estonian Radio. None of the politicians was able to come to the Estival for different reasons. However, several of them recognised the cultural achievements and political aspirations of the exile Estonians and wished them success for the future. The mixed choir of Estonian Radio also did not arrive at the festival, but they did not clarify the reasons that had made them turn down the invitation.

The Estonian State Academic Male Choir (RAM) was, in 1967, the first Estonian choir to visit Sweden after WWII. The exile society was not engaged in organising the RAM's concerts but according to newspapers, they made up a large part of the audience. The concerts took place under the supervision of the Union for Developing Cultural Relations with Estonians Abroad (VEKSA, active from 1960–1991) in the framework of the Swedish and Soviet Union's joint project. Cultural communication of the Soviet Estonia with the Estonians abroad was allowed only through this organisation. Performance of the mixed choir of Estonian Radio in the way as the organisers of the Estival '83 had planned would have created an entirely new situation in the cultural communication. It would have meant the establishing of direct contacts between the exile society and the Soviet Estonian choir (the organisers did not contact VEKSA). The real-life political situation actually ruled the plan out already at the very beginning. If we look at it from the side of Soviet Estonia, it was clear that no musician could tour abroad without the support of VEKSA. If we look at it from the viewpoint of the exile society, it was known that a number of influential exile figures did not favour the development of relations on the institutional level with the occupied homeland because it could indicate the political recognition of the occupation. The mixed choir of Estonian Radio, which belonged to the state broadcasting company and was financed by the state, could be treated as an institution. Thus, the plans of the organisers of the Estival faced all at once a number of problems which could not be solved in the political context of the early 1980s.

A breakthrough in the direct cultural communication between the resident and exile Estonians occurred at the Worldwide Estonian Days in Melbourne in 1988 where 150 people from Estonia participated in the festival. The RAM Boys' Choir was among the participants. The Australian Estonian newspapers wrote about the lessening of the gulf between the two halves and stressed the task of the Estonians of the Free World of supporting cultural communication and the striving for freedom of the Estonians in the homeland.

The importance of the Estival '83 in the long process of uniting the Estonians of the diaspora and the homeland has been overshadowed by Esto '88. Despite the attempts at achieving a more global dimension through the political manifestation and at strengthening the Estonians' feeling of unity through choir music, Estival still remained a regional event of the Estonians in Sweden. However, both of these festivals clearly demonstrate that, first, culture and politics are closely intertwined and second, the exile society purposefully applied the symbiosis of culture and politics in the restoration of such kind of Estonia with which the Estonians all over the world would be able to identify without any conflicts.

Triinu Ojamaa – PhD in Uralistics (Doctoral thesis *Glissando in Nganasan music: Morphological, semantic, and syntactic levels*, 2000). Senior Researcher of the Estonian Literary Museum. Main research interests: cultural contacts between the Estonian Western diaspora and homeland; diaspora Estonians' integration into host country.

E-mail: triinu[at]folklore.ee